

WISSENSCHAFTSLEHRE'NİN DİYALEKTİK MOMENTLERİ

The Dialectic Moments Of Wissenschaftslehre

ABDULLAH DENİZHAN

Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Research Assistant, İstanbul University, Faculty of Theology, Department of History of Philosophy, İstanbul, Türkiye

denizhanabdullah34@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6219-8831

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15.05.2022

Kabul Tarihi | Accepted: 23.11.2022

Yayın Tarihi | Published: 25.12.2022

Atıf | Cite as

Denizhan, Abdullah. "Wissenschaftslehre'nin Diyalektik Momentleri". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 8/2 (Aralık 2022), 133-148. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.2.02>

Denizhan, Abdullah. "The Dialectic Moments of Wissenschaftslehre". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 8/2 (December 2022), 133-148. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.2.02>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUİSTEM'e devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUİSTEM by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Wissenschaftslehre'nin Diyalektik Momentleri

Öz

Fichte'nin Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre) eseri, kendi felsefi dizgesinin temellerini oluşturur. Bu eserde 'Fichte Felsefesi' terkininin literatürde bir nevi karşılığı haline gelmiş 'eylem felsefesinin' ana hatlarını görmek mümkündür. Felsefesini yaşamıyla özdeş kılan Fichte için tüm felsefi serüven, Ben'in eyleme/vazetme ile oluşturacağı momentleri tamamlamaktır. Nitekim Fichte'nin yaşamında sürekli olarak bir eylem halinde olduğunu görebiliriz. İşte böylesi bir yaşam serüveni içerisinde varlığa gelen Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre), bizlere insan(lığ)ın tüm yapıp etmelerinin nihai bir telosu olduğunu imleyecektir. Bilim Öğretisi, müstakil olan bilimlerin ilkelerini vazetmekle görevlidir. Fichte'ye göre her bilimin ilkelerini alacağı başka bir bilimin varlığı zorunlu bir gereksinimdir. Çünkü bilimler kendi ilkelerini kendileri üretemezler. Böylesi bir uğraş tikel alanı incelemesine dahil etmeyen başka bir bilimin konusu olmalıdır. Bu ilkeleri diğer bilimlere vazetmekle görevli olan bilim, 'Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre)'dir. Ayrıca Wissenschaftslehre'nin kendisi de müstakil bir bilimdir. Buna göre nasıl ki Bilim Öğretisinin (Wissenschaftslehre) vazettiği ilkelerle kendi bilim anlayışını inşa eden diğer bilimlerin müstakil olmağı söz konusuysa ve her birisinin kendi içerisinde mevzu ve mes'eleleri bulunuyorsa, Bilim Öğretisi'nin de diğer bilimlerden ayrı ve bağımsız bir yapısı söz konusudur. Nitekim diğer bilimler gibi bu bilim alanının da incelediği bir nesnesi vardır ki bu nesnenin kendisi insandır. Bilim Öğretisi, insanın kendi refleksiyon yetisinin farkına varma sürecinden önce yanlış sanılarla (duyusal pekin) oluşturduğu diyalektik sürecin hazırlığını takip edip ardından yine öznenin refleksiyon yetisinin farkına varmasını diyalektik momentlerin başlangıcı olarak kabul eder. Özne bu aşamada henüz gerçek olmayan bir memnuniyet hali içindedir. Bu aşamalardan sonra farkındalığın (refleksiyon yetisini) elde edildiği yepyeni bir Ego'nun ve daha sonraki momentlerin takibi yapılır. Bilim Öğretisinin temel sorusuydu Ben'in bir şeyi nasıl bilebildiği, hangi süreçlerden geçerek bu bilme ediminin gerçekleşeceğinin analizini yapmaktır. Bu anlamıyla Bilim Öğretisi, insanın bilgiye muhakemesini ve süreçlerinin takibini yapmayı konu edinmiştir. Böylece Fichte bir nevi insanlığın felsefi antropolojisini gözler önüne sermektedir. Fichte'ye göre geçmişteki yapıp etme(ler) öznenin bireysel varoluşundan soyutlanamaz. Çünkü her bir özne adeta Mutlak Ben'in yeryüzündeki yürüyüşünü temsil eder. Özellikle Bilim Öğretisinin 1810 yılındaki revizyonu ve Çağımızın Temel Karakteristikleri başlıklı metinler, tarihsel yapıp-etmelere ayrı bir anlam yüklemektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki Fichte'nin yaşadığı dönemde insanlığın felsefi mirası büyük düşünce krizlerin eşliğinde bulunmaktaydı. Böylesi sancılı bir sürecin ürünü olan Bilim Öğretisi, kendisinden önceki felsefi mirasları bazı yönleriyle tevarüs etmiştir. Özellikle insanın yapıp etmelerini nihai bir telos bağlamında değerlendirmek, Bilim Öğretisinin başlıca gayeleri arasındadır. Böylesi bir görevi edinen Bilim Öğretisinin üzerine yükseldiği felsefi mirası ve yine Wissenschaftslehre'nin kurulumunu takip etmek, Bilim Öğretisinin üzerine aldığı tüm ödevleri anlamayı kuvvetlendirecektir. Bu araştırmanın gözetileceği hedeflerden bir tanesi de Fichte'nin kendisinden sonra gelen ve birbirlerinden farklı şekillerde -Tarih Felsefesi ve sistematığı açısından- ayrıntılı dizge oluşturan, aynı zamanda Felsefe Tarihinin adeta yeni bir eşiği kabul edilen Schelling ve Hegel'in Fichte'den hangi yönlerden etkilendiğini anlamaktır. Kısaca bu çalışmada Bilim Öğretisinin üzerine yükseldiği felsefe gelenekleri, başlangıç ilkeleri, diyalektik momentler ve nihayetinde görülecek olan özgürlüğün betimsel takibi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Fichte, Wissenschaftslehre, Ben, Ben Olmayan, Mutlak Ben, Özgürlük.

The Dialectic Moments Of Wissenschaftslehre

Abstract

Fichte's Science of Knowledge (Wissenschaftslehre) creates the basis of his own philosophical system. In this work, it is possible to see the main lines of the "philosophy of action", which has become a kind of equivalent of the "Fichte Philosophy" in the literature. For Fichte, who identifies his philosophy with his own life, a whole philosophical adventure is to complete the moments which the Ego will create with action/posit. As a matter of fact, we can easily see that Fichte was constantly in action in his life. The Science of Knowledge (Wissenschaftslehre), which came into existence in such an adventure of life, will show that all the actions of humanity have a final telos. Science of Knowledge is tasked with positing the principles of the independent sciences. Because, according to Fichte, another science from which each science will take its principles is almost compulsory. Since sciences cannot produce their own principles, such an occupation is the subject of another science that has not made the particular field an occupation. The science tasked with positing these principles to other sciences is the 'Science of Knowledge (Wissenschaftslehre)'. Also, the Wissenschaftslehre itself is an independent science. Just as the other sciences that construct their own understanding of science with the principles laid down by the Science of Knowledge (Wissenschaftslehre) are independent and have issues and issues within themselves. As a matter of fact, this field of science, like other sciences, has an object that it

examines, which is human. Science of Knowledge shows that as a starting point, following the preparation process that a person creates with false assumptions (sense certainty) before becoming aware of his own reflection ability, and then becoming aware of his own reflection ability. At this stage, the subject is in a state of contentment that is not yet real. After these stages, a follow-up of the Ego process, in which this awareness (reflection ability) is achieved, and afterwards, is carried out in the Science of Knowledge. The basic question of the Science of Knowledge is to describe how the ego can know something, and through which processes this act of knowing takes place. In this sense, Science of Knowledge is concerned with following human reasoning and processes regarding knowledge. In this way, what is done is to reveal a philosophical anthropology of humanity. No action in the past can be snatch off the individual existence of the subject. Because each subject is the Absolute Ego who walking around the world. Especially the revision of the Science of Knowledge in 1810 and the text titled Basic Characteristics of Our Age give a different meaning to historical actions. However, it should not be forgotten that the philosophical heritage of humanity is on the verge of great crisis of thought, especially in the period when Fichte lived. Science of Knowledge, which is the product of such a painful process, inherited some philosophical legacies before it in some aspects. It is among the main aims of Science of Knowledge, especially to evaluate the actions of human beings in the context of a final telos. Following the philosophical legacy and establishment upon which the Science of Knowledge, which has acquired such a task, is built, will strengthen the understanding of all the assignments that the Science of Knowledge has undertaken. However, one of the objectives of this research is to understand how Schelling and Hegel, who came after Fichte and created a new threshold in the literature in different ways with their History and Systematic Philosophies, were influenced by Fichte. Shortly in this study, the philosophical traditions, the initial principles, the dialectical moments and the freedom that will be seen at the end will be followed depictly.

Keywords: Philosophy, Fichte, Wissenschaftslehre, Ego, Non-Ego, Absolute Ego, Freedom.

Giriş

Fichte'nin "Bilim Öğretisi" (wissenschaftslehre) eseri günümüzde anlaşıldığı haliyle Doğa Bilimlerine veya deneye dayalı bilim tasavvuruna sahip değildir. Bunun en açık örneği gerek Fichte'nin gerekse de Hegel'in doğa felsefesini, Öznenin değillemesi (negation) olarak kabul etmeleridir. Özne, bu alan (doğa) içerisinde 'Ben' olmaktan uzaklaşır. Yine Fichte için -doğa bilimlerindeki karşılığıyla- gerçek bilgi, deneyim ve gözlem yoluyla elde edilen bir bilgi değildir. Bilginin varlığı sorunu Fichte için daha ziyade Ben'in doğrudan ilerleyen (progressive) süreç dahilinde gelişen edimlerdir.¹ O halde diyebiliriz ki bu bilimin konusu (wissenschaftslehre) Ben'dir. Yani nesneyi karşısında temsil (vorstellung) kabiliyle oluşturmaya güç yetirebilen ve aynı zamanda tüm bu süreci anlayıp, anlamlandıran *Ben'dir*. Fichte Bilim Öğretisi'nin temel ilkelerini soyutlayarak en son varacağı noktaya kadar genel mantık yasalarına başvurur. Bu mantık yasaları "özdeşlik ve çelişmezlik"tir.²

Bilim Öğretisi son halini oldukça uzun yıllar içerisinde almıştır. Fichte eserini üç defa yenilemiş, eksik kalan kısımları sürekli olarak güncellemiştir. Başta Fichte'nin daha sonra diğer Alman İdealistlerin³ tasarladıkları bilimsel dizgeleri (Mutlak Ben, Doğa Karşısındaki Ben ve Geist) verstand/akıl temeliyle ortaya koymaları, kendi yaşadıkları dönemin de ötesinde büyük bir mirasın temelleri üzerine inşa olmuştur. Bu gerçeğe mutabık olarak Bilim Öğretisini anlamak, başta Aristoteles daha sonra da Aydınlanma öncesinde var olan ve tümevarım yöntemini esas alan bilim tasavvurunu tefekkür etmekle mümkündür. Bu sebeple çalışmamızda öncelik olarak Fichte'nin Bilim Öğretisinin üzerine yükseldiği Aristoteles ve Yakın Çağ Felsefesinin bilim-felsefe ilişkisine kısaca değinilip, ardından diyalektiğin momentlerinin takibi yapılacaktır.

¹ Arslan Topakkaya-E. Erman Rutli, *Kant'tan Hegel'e Alman İdealizmi* (İstanbul, Fol Yay., 2022), 266.

² Paul Redding, *Kıta İdealizmi -Leibniz'den Nietzsche'ye-*, çev. Kenan Mutluer (İstanbul: Say Yay., 2022), 207.

³ Alman İdealizmi başlangıcı itibarıyla Kant sonrasında Fichte-Schelling-Hegel sıralaması dahilinde sıralanır. Ancak Alman İdealizmini yukarıda bahsedilen felsefi gelenek mirası üzerinden (Aristoteles, Plotinos, Spinoza, Hume, Aydınlanma vd. filozoflar) değerlendirdiğimizde bu tasnife kesin anlamıyla Kant'ı da dahil etmemiz gerekmektedir. Kant özellikle *Saf Aklın Eleştirisi*'nde "kavramlarla düşünen SAF AKLIN" Platon'a atıfla temellendiğini söylemiştir. (Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yay., 2015), 43); Bununla beraber kategoriler dahilinde Aristoteles'in yüceliğini vurgulamış, haricinde kategorilerin üzerine inşa edildiği ontolojik temeli, epistemolojiye taşımıştır (Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 489-490).

1. Wissenschaftslehre'nin Üzerine Yükseldiği Felsefi Miras

Aristoteles, *Metafizik* kitabında bilimlerin ilkelerinin deneyimle kazanılamayacağını, aksine bir ilke varsa bunun "akıl" merkezli olması gerektiğini yüzyıllar öncesinde göstermişti. Bu ilkeler her bilimin temelinde olması gereken mantık ilkeleridir (1004b27; 1005a19, 1005b34).⁴ Mantık ilkelerine/doğru düşünmeye dair tartışmalar Aristoteles öncesinde de -özellikle Herakleitos ve Parmenides'te- mevcuttur. Ancak bunları sistematik hale getiren ve pratiğe dönüştüren ilk isim Aristoteles'tir.⁵

Aristoteles'in mantık öğretisi kendisinden sonra Orta Çağ'a ve Yakın Çağ'a kadar etkisini sürdürmüştür. Bu öğretinin dönemler ve filozoflarda etkisi ve işlevi farklılaşsa da bilimlerin temeli olma iddiasını sürdürmüş, yapılan bilimsel incelemelerin başlangıç aşamaları bu temeller üzerine inşa edilmiştir.⁶

Aristoteles'in bilimler tasnifinde ortaya koyduğu teorik ve pratik bilimler ilkelerini Akıl'dan alarak tümdengelim esasıyla hareket eden bir metodoloji takip etmiştir. Çünkü ilkeler Aristoteles'in ifade ettiği üzere kanıtlanamazdır: "*Biz ise şimdi aynı anda hem olmayı hem de olmamayı imkânsız olarak ele almış, bunun bütün ilkeler arasında en kesin ilke olduğunu ortaya koymuştuk. Bazıları da bunun bile kanıtını talep ederler -eğitimsizliklerinden olsa gerek-, ne de olsa aksiyomların hangilerinin kanıtının aranması, hangilerinin aranmaması gerektiğini bilmemek eğitimsizliktir. Sonuçta her şeyin kanıtının olması bütünüyle imkânsız; çünkü mümkün olsaydı sonsuza yürürdü bu, dolayısıyla da hiçbir şey kanıtlanamazdı.*"⁷ Bu ilkelerin kaynağını sorguladığımız zaman yine Aristoteles bize ikili bir yöntem sunar: Tümevarım ve Sezgi.⁸

Bilgiyi elde etme koşulumuz ilk olarak duyularımıza aittir. Duyular tarafından elde edilen bilgi yine duyular yoluyla kavranan/fark edilen ilkelerin ve kategorilerin süzgecinden geçirilir. Her bilim bu süreci esas almak zorundadır.⁹ Tümevarım yöntemiyle elde edilen bilgiler arasında insan anlağı çeşitli ilişkiler kurar ve bilgiye ulaşılır. Bu süreçlerden sonra anlak içerisinde var olan¹⁰ ilkelere ve kategorilere ulaşılır.¹¹ Denk, zihnin bu şekilde çalışma mekanizmasına "*Deneyisel Sezgi*" ismini verir.¹² Bu aşamadan sonra insanın ulaştığı ilkeler, bilgi edinme sürecinde tekrar deneyime konu olmaz. Bilgi bu yeni aşamada eşya ile doğrudan bir uyum (correspondence) sonucunda kazanılır.¹³ Aristoteles'in bu önermesi İslam Filozofları tarafından büyük oranda benimsenmiştir. İslam filozofları bilen özne ve süje arasındaki ilişkiyi "el eşya bi-hakaikiha", "hakaikü'l eşya sabitetün"¹⁴ Skolastik Felsefedeyse "veritas est adequatio rei et intellectus" tümceleriyile ifade edilir.¹⁵ Zihnin içerisinde a priori halde bulunan ilkeler ve bu ilkelerden hareketle oluşturulan bilimler Yakın Çağ'a geldiğimizde çok güçlü tepkiler almıştır. Gottingham'ın ifadesiyle bu dönemde "deneyciliğin karşı devrimi" başlamıştır.¹⁶

Felsefe Tarihinde bir dönemi kayıtsız olarak başlatmak veya tasnif etmek oldukça zordur. Bir dönemi kendi içerisinde homojen olarak değerlendirmek de aynı şekilde zorluk barındırır. Ancak insanın olduğu yerde bilgi bir bütün olarak değil parçalardan hareketle ilmek ilmek dokunmuştur. Bu anlamda insan günlük hayatında dahi kategorize etmeye ve sınıflandırmaya ihtiyaç duyar.¹⁷ Felsefe Tarihi içerisinde

⁴ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 107-111; İsmail Köz, *Mantık Felsefesi* (Ankara: Elis Yay., 2003), 42.

⁵ Mustafa Yeşil, *Kategori ve Metafor* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 33-94.

⁶ Necip Taylan, *Mantık* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 52.

⁷ Aristoteles, *Metafizik*, 111.

⁸ Arda Denk, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri* (İstanbul: Doğu Batı Yay., 2010), 128.

⁹ Aristoteles, *İkinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: MEB Basım, 1951), 7.

¹⁰ Sokrates ve Aristoteles arasında ilkelerin varlığı tartışma konusu değildir. İlkeler zihinde öylece vardılar ancak Sokrates bu ilkeleri "hatırlama" yoluyla kavranılacağını söylerken, Aristoteles deneyim yoluyla farkına varacağımızı belirtmiştir.

¹¹ Nietzsche ve Wittgenstein için Metafiziğin kaynaklığı böylesi bir akıl yürütmede yatar. Her iki filozofta yaprak örneğinden hareketle bu iddialarını temellendirir. Bir yaprak görüledikten sonra başka bir yaprak görülediğimizde önceki ve sonraki yaprağı bir bütün olarak ele alırız ve buradan da bir "yapraklık" idesine ulaşmış oluruz. Bireysel olan göz ardı edilerek bir bütün olarak kavrama ulaşılır. (Çetin Türkyılmaz, *Filozoflarla Düşünmek* (Ankara: BilgeSu, 2022), 62-63.)

¹² Denk, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, 128

¹³ Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Doğruluk Ya Da Hakikat* (Ankara: BilgeSu, 2016), 41-43.

¹⁴ Hülya Altunya, *Klasik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir* (İstanbul: Büyüyen Ay, 2017), 50-55.

¹⁵ Doğruluk, şey ve düşünce arasında tam uygunluktur. (Aquinas)

¹⁶ John Cottingham, *Akılçılık*, çev. Bülent Gözkan (İstanbul: Dergah Yay., 2015), 85.

¹⁷ Yeşil, *Kategori ve Metafor*, 19-24.

filozofları anlamak için öncelikle yaşadıkları dönemin ana hatlarını, gelişmelerini ve geçmişle olan ilişkilerini takip eder, filozofların fikriyatını o minvalde değerlendiririz. Bunun için yazımızda deneyciliğin karşı devrimi olarak adlandırdığımız empirik filozofların bilim tasavvurlarını ana hatlarıyla açıklayacağız.

Orta Çağ Felsefesinde metafizik, Aquinas'tan önce Yeni-Platoncu bir izlek üzerindeydi. Varlıklar, çoğunlukla bir silsile dahilinde ele alınır ve varlıklara dair Aristotelesçi anlamıyla hylomorfik bir yorum görmek söz konusu değildi. Bu genel kabul İslam filozofları üzerinden Aristoteles'in metinlerine doğrudan yaklaşma fırsatı yakalayan Aquinas tarafından aşılmıştır.¹⁸ Aquinas için varlık madde ve formdan müteşekkildir. Kendisi de İbn Sina temelli bir yorumla, madde ve form bileşkesinden dolayı, varlığın tanınmasının mümkün olduğunu savunur.¹⁹

Aslında Aristotelesçi hylomorfik görüş, madde ve form dahil zihinden ayrı bir varlık alanı bulunan yapılara (tümellere) varlık atfetmektedir. Bu görüşe itirazlar tümeller tartışmasında karşımıza çıkar. Kavramların zihinden ayrı ontolojik yapılarının varlığını kabul etmeyen Nominalistler, Platon ve Aristoteles geleneğindeki realizme karşı çıkar.²⁰ Nominalistlerin başlattığı zihinden ve deneyimden ayrı varlık alanlarına insan anlayışının erişemeyeceği görüşü, modern bilim paradigmasının doğuşuna sebep olmuştur.²¹

17. yüzyıla geldiğimizde dünyanın matematik ile yaratıldığını kabul eden empirik bilim tasavvuru, ilkelerin logos itibarıyla var olduğundan kesin anlamıyla şüphe duymuştur.²² Deneyimin koşulları içerisinde varlığı ispatlanmayan herhangi bir varsayım, yakın çağın filozoflarına göre kabul edilemezdir.²³ Bu anlamıyla bilimlerin ilkelerini Akıl'dan (logos) almaları da kesinlikle mümkün olamaz. Öyle ki John Locke, deneyim alanına muhatap olmayan dini ve metafizik yargıları akıl terazisinin karşısına çıkarılması gerektiğini söylemiştir.²⁴ Bu anlamıyla Empirik Felsefenin, Yunan kültüründen gelen otoritelere meydan okuması görülür. Oysa Empirik Felsefenin yine Yunan mirasına dönüşü Atomcular ve Epikürcüler çizgisinde olmuştur.²⁵

17. yüzyılda empirik felsefeyi bilim metodolojisine katı bir şekilde uygulayan filozofların belki de başında Bacon gelmektedir. Kendisi geçmişte var olan klasik mantık (organon) metodu yerine Novum Organum'u yerleştirmiştir. Eserinin henüz başında klasik mantıkta yer alan "*tasımların önermelerden, önermelerinse sözcükler sayesinde meydana geldiğini, bu sözcüklerin de kavramları oluşturduğunu söylemiştir. Ancak kavramlar karıştırılır ve şeylerden özen göstermeden soyutlanırsa, onlar üzerine inşa edilenler sağlam olamaz. Tek umut hakiki tümevarımdır*"²⁶ ifadesi, geçmiş dönemde var olan kıyas mantığı kavramlarının gerçeklikten yoksun olduğunu belirtmektedir. İlkelerin varlığının da aynı zamanda deneyimin ve gözlemin sonucunda elde edilmesi gereklidir.²⁷ Aristotelesçi bilim tasavvurunda söz konusu olan ilkelerden hareketle bilimleri inşa etmek yanlış bir yoldur. Bacon'ın bu yöntemi bilimlerin temeli olarak kabul etmesi kendisinden önce başlayan Kopernik'in değişen dünya tasarımı ve evrenin matematiksel inşası üzerine temellenmiştir. Ayrıca kendisinden sonra gelen Locke, Berkeley, Gassendi gibi filozoflar, bilimlerin ilkelerini deneyim sonucunda elde edileceği konusunda hemfikirdir.

Empirik bilimlerin bilim kadar felsefeye de egemen olduğu bir dönemde Immanuel Kant, David Hume tarafından dogmatik uykusundan uyandırıldığını söylemiştir. Kant, Saf Aklın Eleştirisini yazmadan önce gerek felsefeye gerekse doğa bilimlerine dair geniş kapsama sahip eserler üretmiştir. Saf Aklın Eleştirisini yazdığı dönemde hem felsefi Realizme hem de Deneyciliğe karşı tavır almıştır.²⁸ Kant eleştirel felsefesini -

¹⁸ Betül Çotuksöken-Saffet Babür, *Metinlerle Orta Çağda Felsefe* (İstanbul: BilgeSu, 2015), 24-25.

¹⁹ Ahmet Cevizci, *Orta Çağ Felsefesi* (İstanbul: Say Yay., 2016), 508.

²⁰ Ahmet Bayındır, *Ockhamlı William'ın Din Felsefesi* (Bursa: Emin Yay., 2019), 78-79.

²¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018), 154-157.

²² Jennifer Trusted, *Fizik ve Metafizik*, çev. Seval Yılmaz (İstanbul: İnsan Yay., 2021), 140-141.

²³ Nihal Fırat Özdemir, *Yeni Gerçeklik Işığında Bertrand Russell'da Bilgi Problemi* (İstanbul: Muhayyel Yay., 2022), 145-147.

²⁴ Ahmet Erhan Şekerci, *Aydınlanma ve Din* (İstanbul: İnsan Yay., 2018), 175-177.

²⁵ R., Woolhouse, *Ampirist Filozoflar*, çev. Gökhan Murteza (İstanbul: Pinhan Yay., 2019), 16.

²⁶ Bacon, *Novum Organum*, çev. Talip Kabadayı (Ankara: BilgeSu, 2019), 51.

²⁷ Bacon, *Novum Organum*, 50.

²⁸ Garret Thomson, *Anahatlarıyla Kant'ın Felsefesi*, çev. Ayhan Derekö (İstanbul: Litera Yay., 2021), 16.

Realizme ve Deneyciliğe karşı- sentetik a priori yargıyla ortaya koymuştur.²⁹ Sentetik a priori bir yargıya ulaşmak aslında Rasyonalizm ve Deneyciliğin bir terkididir.

Kant için anlama yetisi kategoriler dahilinde hareket eder. Doğa Bilimleri de ancak bir anlama yetisi tarafından yasalarını elde eder. Çünkü doğadaki görüngüler içerisinde var olan bağıntıları birleştirebilen bir tam algı (apperzeption) anlama yetisinin (verstand) varlığına bağlıdır. Öyle ki doğadaki görüngüler tikel olan yasalarla hareket eder. Bunların yasallığa gelişi a priori olandan hareketle türetil(e)mezdır (B-164-165). Yani doğa biliminin ilkeleri doğrudan deneyimden çıkarılamazdır. Ancak ve ancak başlangıç ilkelerini yine anlama yetisinden alırlar.³⁰ O halde diyebiliriz ki anlama yetisi doğaya/deneyime aşkın yasaları emrederken algıların içeriğini gerektiren yasaların -görüngüde olan yasallık- belirlenme sürecini tamamlayamaz. Ampirik doğa yasalarının geçerliliği a priori/zorunlu olarak doğrulanamaz.³¹ Unutulmaması gereken, doğa yasalarının geçerliliği yine deneyim sonucunda elde ediyor olmamızdır (B-165).³² Anlama yetisi ise doğa bilimlerinin başlangıç ilkelerini vermektedir. Bu ilkelere varmak ise deneyimin bir konusu değildir. Kısaca ifade edecek olursak anlama yetisi deneyime muhatap olmadan doğadaki ilkeleri kavrayandır. Deneyim ise anlama yetisinden gelen ilkelerin geçerliliğini sağlayan ölçüttür.

Fichte, tıpkı Aristoteles gibi kurulacak olan bir bilimin kendisinden şüphe edilmeyen bir ilkeye yaslanmak zorunda olduğunu belirtir. Çünkü bilimler parçalı olan önermeler (tekel ve tikel yargılar) şeklinde ilerlemektedir. Bir bilim dalı nedenlere ve sonuçlara vardıkça deneyim alanı genişleyecektir. Bu sürecin başlangıcında ise *ilk ilke* olmak zorundadır.³³ Başlangıç alanında ilke olmazsa parçaların nihai sonucunu değerlendirme imkânı söz konusu olamaz. Çünkü her bir parça kendi içerisinde ölçütü olacağı ilkeye dayanmak zorundadır. İşte tüm bu karmaşanın önüne geçmek için Fichte, bilimlerin temelinde tüm parçaları birleştiren ve kendisinden *asla şüphe duyulmayan ilk ilkeyi gerekli görmektedir*.³⁴ Böylece kendisi yukarıda değinilen empirik bilim metodolojisindeki deneyimle kazanılan ilke(ler) tasarımına katılmaz. Çünkü ilkeyi başlangıçta kabul etmemiz gerekir.

Fichte, Empirik Bilim tasarımının kendi içerisinde tutarsızlığını şu örnekle açıklamaktadır: *“Evimizi dünyanın üzerinde kuruyoruz. Dünya, bir filin üzerinde duruyor. Bu fil de bir kaplumbağa üzerinde duruyor. Kaplumbağa mı? Peki, onun ne üzerinde durduğunu kim bilebilir? Ve böyle, ad infinitum sürer.”*³⁵ Buradan hareketle diyebiliriz ki Bilim Öğretisi, ilkelerini vazetmesi cihetiyle Empirik Bilim anlayışından ziyade Aristotelesçi Bilim Tasavvuruna yakındır.

Fichte tıpkı Kant gibi ilk ilkeye önermelerin sonucunda ulaşılamayacağını düşünmektedir. Çünkü her bir önerme bilimsel yargı değerini tikel alan içerisinde oluşturur. Oysa ilk ilkenin tikel içerisinde bulunması mümkün değildir. Tikel önermeler, *bireysel anlamıyla* bilimsel konumda değildir. Tikel önermeler ancak kendi içerisinde oluşturacakları bir bütünlük sayesinde bilimsel olurlar.³⁶ Bu bütünlüğün ilk şartı da akıl tarafından vazedilen ilk ilkedir.

İlk ilke öylesine güçlü bir şekilde kurulmalıdır ki diğer tüm ilkeler onun tikel bir önermesi haline gelmelidir. Çünkü bu ilkenin de başlangıcı sayılacak başka bir ilkenin varlığı mümkün değildir. ³⁷ Eğer ilk ilkeye alternatif başka bir ilke ortaya atılırsa bu ilke (varsayım) ancak ilk ilkenin çelişği olması gerekir.

²⁹ Sentetik a priori yargı, a priori yargıların aksine saf aklın kavramları dahilinde kuruludur. A priori yargılar kendilerini deneyimden kopararak, yalnızca ratio içerisinde bilgimizi genişletir. Örneğin Leibniz'in Monadoloj eserine baktığımız zaman yapılan tüm tartışmanın doğrudan bir metafizik üzerine temellendiği görülebilir. Sentetik a priori yargılar ise bilgimizi öncelikle saf akıl itibarıyla kurar. Örneğin matematiğe dair kurduğumuz $7+5=12$ sonucunu deneyim haricinde oluşturabiliriz. Problemin tanıtılmasını yapmak istediğimizde ise deneyimi yardıma çağırılmaz gerekecektir (B-15). $7+5=13$ gibi bir sonuca varamayacağımızı deneyim sonucunda elde ederiz (Lale Levin Basut, *Kant: Duyumsamanın Temel Kavramları* (Ankara: BilgeSu Yay., 2022), 40-41).

³⁰ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 135

³¹ Frederico Rampinni, “Kant on the Necessity of the Empirical Laws of Nature”, *International Journal of Philosophy* 12 (Aralık, 2020), 599.

³² Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 135

³³ Fichte, “Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine”, çev. Meryem Uçar, *Fichte – Alman İdealizmi- I*, ed. E. Ali Kılıçaslan – Güçlü Ateşoğlu (Ankara: Doğu Batı Yay., 2021), 69

³⁴ Fichte, “Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine”, 72.

³⁵ Fichte, “Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine”, 82.

³⁶ Fichte, “Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine”, 71.

³⁷ Fichte, “Wissenschaftslehre Kavramı ya da ‘Felsefe’ Olarak Anılan Kavram Üzerine”, 74-78.

Örneğin Ben=Ben önermesini başlangıç olarak kabul etmemek, Ben=Ben Olmayan önermesini ortaya atmayı gerektirecektir. Böylece yapılan karşı tez, ilk ilkenin aslında tikel bir önermesi olarak kalacaktır.³⁸

Fichte için Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre) kendi başına müstakil bir bilimdir. Bu nedenle diğer bilimler gibi Bilim Öğretisinin kendisinin de bir ilk ilkesi olmak zorundadır. Bilim Öğretisinin kurulacak olan bu ilk ilkesinin kanıtlanması mümkün değildir.³⁹ Fichte bu ilkeyi 'BEN' olarak belirtir. Bu ilke, diğer tüm bilimlerin temelidir. Bir bilimin kesinliği/güvenilirliği ancak Wissenschaftslehre'le ilişkisi oranında mümkün hale gelir.

Fichte Bilim Öğretisinin iki görevinin olduğunu açıklar:

1. (Diğer Bilimlerin) ilk ilkelerin olanaklılığını belirlemek, ilkenin nasıl, ne düzeye dek, hangi koşullar altında ve ne derece kesin olduğu,
2. Olanaklı tüm bilimlerin ilk ilkelerini kanıtlama gibi özel bir görevi -ki bu, bilimlerin kendilerinin yapamayacağı bir görevdir- vardır.⁴⁰

Görüldüğü üzere Bilim Öğretisi diğer tüm bilimlerin ilk ilkelerinin doğrulanabilirliği üzerine temellenmiştir. O halde diyebiliriz ki tüm bilimler, başlangıçlarına akıl tarafından vazedilen bir ilkeyi almak zorundadır. Bu ilkenin doğrulanması mümkün değildir. Bununla beraber diğer tüm bilimlerin de başlangıcına kendi ilkelerini doğrulayan başka bir "ilke bilimini/felsefeyi/ Wissenschaftslehre"i de alması gereklidir.

1.2. Wissenschaftslehre'nin Kurulumu

Wissenschaftslehre, Almandaki üç kelimenin terkiinden oluşturulmuş bir kavramdır. Bu kelimeler sırasıyla: Wissen (knowing, bilmek), schaffen (creating, oluşturmak) ve lehren (teaching, öğretmek) dir.⁴¹

Fichte, *Wissen* (bilme) ile epistemolojideki doğrulanabilirlik ilkesini tartışmaktadır. Doğrulanabilirliğin mütakabiliyet (correspondence) olarak kabulü Fichte için mümkün değildir. Nitekim bir şeyi bilmenin sorusu "*bu nedir?*" değildir. Sorulması gereken "*ben bu yol ile bu şeyi nasıl görülebiliyorum*" olmalıdır. Bilgi, belirli bilişsel aktivitelerin izdüşümü sayılmalıdır.⁴²

Fichte burada Kant'a yönelik bir itiraz dile getirir. Kant, Saf Aklın Eleştirisinde uzay ve zamanın tüm bilme süreçlerimizin başlangıcı olduğunu belirtmiştir.⁴³ Ayrıca uzay ve zaman içerisinde görülediğimiz bir nesne-şey, öncelikli olarak mantık yasalarıyla çelişmemelidir ve nesneyle mutabık olmalıdır.⁴⁴ Kant bilginin doğruluk ölçütünde aslında Aristotelesçi uzlaşım teorisini esas almıştır. Nitekim Kant'ın Saf Aklın Eleştiri projesinde kategorilerin ve mantık yasaların varlığı sorgulanmaz. Her insanın zihninde bir nevi ortak olarak mevcuttur (common-sense). Oysa Fichte için Ben; uzay, zaman ve anlama yetisinin kategorilerini de bilmek ister.⁴⁵ Dahası, Kant'ın saf aklın bozuk yargıları olarak gördüğü metafiziğe dair çıkarımlarının limiti olarak kabul edilen ilkeler, *Fichte tarafından saf olmamakla suçlanmıştır*. Fichte'ye göre Kant'ın metafiziğe yönelttiği tüm eleştiriler (fenomen – numen, kendinde şeyler vd.) metafiziğe dayanmaktadır.⁴⁶ Böylece Fichte için bilginin harici olarak dışarıdan gelen belirleyiciliğinin olmaması gerekir. Wissen kavramının kullanımı Ben'in bilme yollarının genetik bir analizini yapmakla doğrudan ilişkilidir.⁴⁷

Schaffen (oluşturma) ise Fichte tarafından dillerin yerleşik olan manalarına karşı çıkmak için kullanılmıştır. Fichte Bilim Öğretisini oluştururken Almandaki yerleşik olan birçok kelimenin birinci

³⁸ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 89.

³⁹ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 81.

⁴⁰ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 77.

⁴¹ Luis Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", *Fichte-Studien* 46 (Kasım, 2018), 253.

⁴² Luis Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", 255-267.

⁴³ Kant, *Akı Usun Eleştirisi*, 59-60.

⁴⁴ Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Doğruluk Ya Da Hakikat*, 62.

⁴⁵ Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", 266.

⁴⁶ Fichte J.G., "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 64.

⁴⁷ Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", 268

manasını değiştirmiştir. Örneğin Das Ich ya da Das Nicht Ich kelimeleri, Ben ve Ben Olmayan manalarından çıkmıştır. Bilim Öğretisindeki karşılıkları bir bilimin başlıca ilkesi ve değilmesidir.⁴⁸

Lehren (öğretme) kavramı Fichte için bir dönemin eğitimde yer alan sorunlarının aynı dil çerçevesinde yeni kuşaklara aktarılması değildir. Fichte Descartes'tan başlayarak, bazı Yakın Çağ filozoflarını kendi dillerini kullanarak geçmiş dönemdeki sorunlara ve kabullere getirdikleri yeni yanıtlar ve eleştiriler dolayısıyla takdir etmektedir. Buna göre bir eğitimcinin başlıca vazifesi özel bir zaman ve mekânda tartışılan kavramları, sorunları kendi döneminin diline ve anlayışına uygun olarak çevirmektir.⁴⁹

Wissenschaftslehre, içeriği yönünden parçalara ayrılarak kurulmuştur. Her bir moment doğrudan kendisinden önceki ve sonrakiyle bağlantıdadır. Tüm bu süreci anlamak için öncelikle Wissenschaftslehre'nin kuruluş aşamasına gitmemiz gerekmektedir.

Bilim Öğretisi, bir şeyin bilimidir. Diğer tüm bilimler gibi kendisinin de bir nesnesi söz konusudur. Fichte, Wissenschaftslehre'nin diğer bilimlerden ayrılan bir inceleme konusu olduğunu çeşitli ifadelerinde belirtmiştir. Kendisi bu soruya yanıtı incelemesinin henüz başında verir: "*Bilim Öğretisinin nesnesi, her şeyden önce 'insan bilgisinin sistemi'dir.*"⁵⁰ Ancak insan, Bilim Öğretisinin farkına hemen varamaz. Çünkü zihninde bu ilkeyi fark etmesinden önce de belirli yapılar bulunmaktadır. Fichte bu yapılara "*zihnin edimleri*" ismini verir.⁵¹ Bu edimler zihinde tasarılanmış olan bilgilerin mahiyetini oluştururlar. Zihnin edimlerinin pratik alandaki karşılığı da henüz Wissenschaftslehre ilkelerinin farkında olmayan bir Ben'in edimlerini (yargılarını) bir diğerinden ayırmaktır. Zihnin her bir edimi kendi içerisinde de kurallı bir yapıya boyun eğmek zorundadır. Yani zihin Wissenschaftslehre'in farkında olmasından önce de zihnin içerisinde bir kurallı yapı söz konusudur. Aynı zamanda zihnin Wissenschaftslehre öncesi bu yapısı, gözlemci için sistematik işleyen bir zihin tasavvuru da sunar. *Oysa aynı zihnin Wissenschaftslehre'in öncesindeki bu kurallı yapısı Fichte için geçicidir.*⁵² İlk olarak gözlemci zihnin edimleri arasında oluşan bir ilişkiyi fark etmese dahi bu ilişki kendiliğinden -doğal haliyle- akmaya devam eder. Zihnin bu hali için zihin işleyişinin/mekanizmasının nasıl ilerlediği bir bilgi konusu değildir. Zihin öylece akmaktadır, kişi bu işleyişten bihaberdir.⁵³ *O halde zihin zaten Wissenschaftslehre'nin yükseleceği temellere sahiptir. Sistem yerli yerine oturmuştur, ancak ortada Wissenschaftslehre yoktur.* Ben'in Wissenschaftslehre'nin farkına varması için zihnin içerisinde önceden mevcut olan edimlere ilave bir edim gerekir ki bu da "*zihnin genel olarak eyleme tarzının bilincinde olma edimidir.*"⁵⁴ Fichte için zihnin çalışma tarzının farkına varmak güçlü bir cehd kabilini gerektirmez. Aksine zihnimizin içerisinde bir Ben kavramı kurmanın imkanını ve bunun nasıl gerçekleşeceğini düşünmemiz yeterlidir.⁵⁵

Zihnin elde ettiği bu yeni edim, Wissenschaftslehre öncesindeki sözde kurallı yapılardan farklıdır. Diğer edimler arasında zorunlu olmayan/özgür olan tek edimdir. Çünkü bu edim, zihnin özgürce farkına vardığı, bizatihi pratik anlamıyla kullanılan vazetmenin doğrudan karşılığıdır. Yani kişi Wissenschaftslehre'nin farkına varacağı bu edimi özgür bilinciyle edinmiştir. Kişi zihnin çalışma işleyişinin bilincine yüksel(t)miştir. Tüm bu süreçlerden sonra kişi Wissenschaftslehre'nin sayesinde soyutlama yoluyla kazanacağı *refleksiyona* da ulaşır. Öyle ki bu süreçlerin izleği de bir refleksiyona dayanır.⁵⁶

⁴⁸ Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", 263.

⁴⁹ Felipe, "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre", 266-268

⁵⁰ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 98.

⁵¹ Zihnin edimleri Fichte'nin Bilim Öğretisinde oldukça önemli bir yer tutan edim-setzen kavramından oldukça farklıdır. Edimle kastedilen insanın zihninin işleyiş mekanizmasının (Wissenschaftslehre'nin) farkında olarak yapıp ettikleridir (act). Oysa zihnin edimleri henüz Wissenschaftslehre'in farkında olmayan bir zihnin tekil-tikel veya genel ilkelere bağlı kalarak zihni muhakemesidir.

⁵² Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 99.

⁵³ Ego'nun Wissenschaftslehre ilkelerini fark etmesinden önceki hali Tinin Fenomenolojisinde Bilinç ve Özbilinç aşamalarını bizlere hatırlatır. Hegel'de burada insanın Akıl aşamasına giden momentlerden önceki halinin bir seyrini göstermiştir.

⁵⁴ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 99.

⁵⁵ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri (Wissenschaftslehre) Nova Methoda", çev. Yasemin Çına, ed. E. Ali Kılıçaslan – Güçlü Ateşoğlu, *Fichte – Alman İdealizmi- I* (Ankara: Doğu Batı Yay., 2021), 212.

⁵⁶ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 100.

2. Diyalektik Sürecin İlk Momenti: Tez Olarak Ben

Bilim Öğretisinin temeli bir ilkeye dayanır. Fichte için bu ilke kanıtlanamaz ve belirlenemezdir. Aynı zamanda ilke tüm insani bilginin temeli olmalıdır ve insanlar bu ilke vasıtasıyla bilgiyi elde etmelidir.⁵⁷ Bahsedilen bu ilke "Ben'dir" (das Ich). Ben kendisini eylem/edim vasıtasıyla ortaya koyar. Edimin/eylem hareket noktası da her insanın zihninde hareket noktası olan ve bu iki ilke olmadan çıkarım yapamayacağı özdeşlik ve çelişmezlik ilkesidir. *Mutlak Özne yani Ben edimdir, ancak duyusal görüşle kendisini vazetmez.* Aksine Ben olmaklığı akıl sayesinde, akli görüş vasıtasıyla olur. Akli görüş ile ulaşılmak Ben'in doğası gereğidir. Tıpkı bir matematik önermesinin sentetik kanıtlanmasından önce akli görüşümüzde zorunlu olarak kavranması gibidir. O halde Ben'in edimselliği ancak zihni faaliyetler itibarıyla geçerli olacaktır. Bu akli edim(ler) Ben'in ilkesidir. Bu ilke diğer Ben'in gerçekleştireceği duyusal edimlerden bütünüyle farklıdır. Çünkü burada Ben kendisini kendi olmaklığı açısından vazeder. Tüm bu açıklamalarda Ben, kendisinin de ötesinde var olan *Mutlak Ben arayışına kendi akli görüşünü kullanarak ulaşacaktır.* Aslında Fichte'nin temel olarak kabul ettiği Ben, Hegel diyalektiğinde Öznel Tin alanına denk düşmektedir. Schelling de "doğa" kavramını ilke olarak kabul ettiği için Hegel sisteminde Nesnel Tin alanında kalmıştır. Bu nedenle Fichte ve Schelling, Hegel sisteminin ön varsayımları olarak kabul edilir.⁵⁸

İkinci önemli husus tinde ve düşüncede meydana gelen her şeyin onlardan hareketle açıklanabilir olmasıdır. Empirik Ben'in varlık boyutunun arka planını oluşturan "Mutlak Ben" in tek özelliği kendisini duyum ile vazetmemesi değildir. Aynı zamanda Mutlak Ben'in neliği dışarıdan bir müdahale dahilinde de anlaşılır. Olan biten zihnin içerisindedir. Fichte'den aktarılan şu ifade bu yargının altını çizmektedir: *"Herhangi bir düşünme yetisinden bağımsız bir şeyin varolduğu düşüncesi ve bu şeyin belirli bir varoluşa ve özelliklere sahip olduğu iddiası komik bir düşünce, bir hayal ve gerçekte düşünce olmayan şeydir."*⁵⁹ Bilim Felsefesi o halde üç temele dayanır:

1. Empirik Ben'in arka planında deneyime konu olmayan bir Mutlak Ben vardır.
2. Bu ben ancak akli görüş sayesinde bilebilir.
3. Düşünce ve tinde ortaya çıkan her şey Ben'in kendi sınırları dahilinde açıklanır. Dışarıdan müdahale gerekmez.⁶⁰

Bilim Öğretisinin en önemli kabulü felsefenin/bilimlerin en üstün bir ilkeye dayanması gerektiğidir. *"Bir bilimde diğer ilkelerle bağlantıyı sağlayan kesin ve değişmez tek bir ilke olur."*⁶¹ Bu ilke Ben'in var olduğu ve kendisini eylemle gerçekleştirdiğidir.

İlke olarak Ben'i ortaya koyduktan sonra diyalektiğin bir diğer momenti Ben'in edimine (deed-act) geçilir. Ben'in edimleri için de kendisinden şüphe edilmeyen bir ilkeye gereksinim vardır. Yani Ben'in kendisini (Das Ich) ortaya koyma mahiyetinin keyfiyeti sorgulanır. Fichte'ye göre edim olarak kendisini gerçekleştiren Ben hareketinin arka planına "Ben varım" ilkesini yerleştirmek zorundadır. Çünkü bu ilke Fichte için Ben'in hareket/eylem imkanındır. Bu a priori önerme formel mantıktaki "özdeşlik" ilkesini anımsatır. Fichte'ye göre mantığın ilkelerini Wissenschaftslehre için kullanmanın bir sakıncası yoktur. Çünkü mantık bilimlere salt form sağlar. İçeriğe/doğrulanabilirliğe dair desteği söz konusu değildir.⁶² Oysa Wissenschaftslehre hem formel hem de içerik yönünden bilginin temelini oluşturur. O, mantığın yapamadığını yapar ve mantıkta kurulan önermeye aynı zamanda içerik sunar. Örneğin A=A önermesi mantıksal bir önermedir. Mantık bu önermede A'nın olduğu her yere A'nın vazedileceğini belirtir. Oysa Wissenschaftslehre A yerine 'Ben'i koyarak mantığın başta özdeşlik daha sonra diğer ilkelerini bir dize haline getirir. A'nın olduğu her yere özel bir Ben koyarak, Ben=Ben önermesini üretir. Fichte'nin kendi ifadeleriyle: "... mantık *"Eğer A ise, A'dır"*. Buna karşın Wissenschaftslehre, *"A (bu özel A=Ben) olduğu için*

⁵⁷ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 200.

⁵⁸ Adnan Esenyel, "Johan Gottlieb Fichte", *"Metafizik"*, ed. A. Kadir Çüçen (Bursa: Sentez Yay., 2019), 423.

⁵⁹ Arslan Topakkaya, *Fichte* (İstanbul: Say Yay., 2011), 49

⁶⁰ Arslan Topakkaya, *Fichte*, 48-49.

⁶¹ Fichte'den aktaran Topakkaya, *Fichte*, 54.

⁶² Cemal Yıldırım, *Mantık* (İstanbul: Fol Yay., 2019), 17-21.

*A'dır" der."*⁶³ O halde mantık ve Wissenschaftslehre arasındaki ilişki, mantık yasalarının Bilim Öğretisi tarafından içerik yönüyle kapsanmasıdır

Özdeşlik ilkesinin sembol üzerinde gösterimi $A=A$ ifadesidir. *Fichte için bu ilkenin kanıtlamamasına dahi gerek yoktur.* Çünkü ilke kendiliğinden açıktır.⁶⁴ Özdeşlik yasası her varlığın değişmeyen bir özünün mevcudiyetini ifade eder. Bu değişmeyen yasa herhangi bir değişim ve gelişime karşı içerisinde sabit olan bir cevheri⁶⁵ barındırır. Klasik Mantıkta değişmeyen bu öze *ousia-töz-cevher* gibi isimler verilir.⁶⁶ Mantıktaki bu yasadan çıkan sabit değişmeyen *töz* gibi Ego da kendisinde değişmeyen bir Ben'e ulaşır. Ben'e ulaşmak beraberinde "Ben varım" önermesini getirir. Ben varım önermesini tefekkür etmek Wissenschaftslehre için başlangıç noktalarından bir diğeridir. Çünkü Ego edineceği tüm empirik olguları/edimleri bu alana yaslamak zorundadır. Ego'nun 'Ben varım' ilkesine ulaşma süreci zihnin kendisi tarafından inşa edilmiştir. Fichte bu aşamada Ben ve Ben varım ilişkisine X bağıntısı adını vermemizi, bu bağıntının mutlak anlamıyla yine Ego'nun zihninden neşet ettiğine dikkat etmemizi ister.⁶⁷ Netice itibarıyla Ego 'Ben varım' ilkesini inşa ettiği kadar adeta ona maruz kalmaktadır ki bilme faaliyetinin tamamı bu ilke ile varlık kazanacaktır. Fichte için özdeşlik ilkesine dayalı olarak kendi varlığını Ben=Ben önermesinde bulan Ben, edimlerini yine bu nokta-i nazardan hareketle gerçekleştirecektir.⁶⁸

Ego'nun ulaştığı "Ben varım" önermesi henüz bilinç içerisindeki bir olgudur. Yalnızca Ego'nun Ben=Ben önermesi sonucunda ulaştığı empirik bilinç olgusu olarak kayıtlanır. Unutulmaması gerekir ki Ben'in en temel özelliği eylemesidir. Ben kendisini eylem yoluyla açığa vurur.⁶⁹ Ancak önerme (Ben=Ben) diyalektiğinin bu aşamasında henüz zihin içerisinde olgusalığa sahiptir. Zihnin içerisinde adeta sıkışmış olan bu önerme, Ben'in eylemselliği ile çelişmektedir. Nihayetinde Ben=Ben özdeşliği totolojik bir önermedir. Ben'in eyleyebileceği bir alan henüz söz konusu değildir. Gerçek anlamıyla Ego'nun bu ilkeye (Ben=Ben) vukufiyeti, Ben Olmayan ile karşılaşmasından sonra kazanılabilir.⁷⁰ Elbette ki zihnin içerisinde olgusal olan Ben varım önermesi, Ben Olmayan ile karşılaşacak ve böylece Ego'nun da geçmesi gereken bir diğer diyalektik momentte ulaşılacaktır.

Diyalektiğin bu ilk aşamasında Ego, kendi temel ilkesi olan "Ben varım"ı harici bir nedene/varlığa başvurmadan kazanmıştır. Yani kendi varlığını mutlak olarak ortaya koymuştur.⁷¹ Çünkü Ben varım önermesinde hem yüklem hem de özne Ego tarafından ortaya konulur. Refleksiyona dayalı olan tüm çıkarımlar nesnel olandan (doğa, başka bir bilinç, tarih, toplum) bağımsız olarak husule gelir. Ben varım önermesine ulaşan insan zihni bir anlamıyla olgusal olarak işleyen zihninin kemalatını tamamlamıştır. Ego kendi varlığının farkına yine kendisinden hareketle ulaşmıştır. Ego kendisini bu anlamda vazetmiştir ve kendisinin özdeşliğinden hareketle elde etmiş olduğu Wissenschaftslehre'nin temel ilkesini (Ben varım) elde etmiştir.⁷² Ego "*aynı anda hem fail hem de eylemin ürünüdür; etkindir ve etkinliğin sonucu olan şeydir; eylem ve eylem sonucu olan şey bir ve aynıdır*"⁷³. Diyalektiğin bu momenti bir bakıma zorunludur.⁷⁴ Çünkü Ego ilke olan bu prensibin farkına varmasaydı diğer iki aşamaya geçişi sağlayamazdı. Zorunlu olmasının

⁶³ Fichte, "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine", 97.

⁶⁴ Özdeşlik ilkesinin bilinen $A=A$ önermesi burada Ben'in a priori ilkesiyle eş değer kabul edilemez. Çünkü Ben=Ben gibi bir önerme zorunlu bir önermedir. Oysa $A=A$ gibi bir önerme yine Ben tarafından konulmuş ve her an değişebilecek bir yapıya sahiptir. Ayrıca diyalektik süreç boyunca Ben'in ortaya koyacağı tüm mantık ilkeleri (özdeşlik, çelişmezlik/karşıtlık) bilince dışarıdan verilmez. Bilinç bunları bilinci dahilinde ortaya koyar.

⁶⁵ Fichte cevher yerine "her zaman bir ve aynı kalan bir şey" ifadesini kullanır (Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 203).

⁶⁶ İsmail Köz, *Mantık Felsefesi*, 45.

⁶⁷ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 202.

⁶⁸ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 203-204.

⁶⁹ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 201.

⁷⁰ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 213-214.

⁷¹ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 204.

⁷² Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 204-205.

⁷³ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 205

⁷⁴ Esenyel, "J.G. Fichte", 431.

diğer yönü de Ego'nun aslında *var olmasıdır*. *Ego varsa kendisini vazetmek*⁷⁵ zorundadır. Özetle söyleyecek olursak bu aşamadaki her şey Ego'nun eylemleriyle varlık kazanır ve Ego'dan soyutlan(a)maz.

Özdeşlik ilkesine vakıf olmadan önce Ben bir Ego değildi. Ben ancak "Ben varım" özdeşliği temeliyle "Ben varım" önermesine ulaştığında *Ego* olacaktır. Ego kendisinin yargılayan ve yargılanan bir varlık olarak tüm bilme süreçlerinin temelinde olduğunu fark etmeden önce Hegel'in ifadesiyle yalnızca bir "*duyusal pekinlik*" içerisinde yer alır. Bu anlamda Ego, hem etkileyen hem etkilenen olarak aslında bir başlangıç ilkesidir. Bilincin Ego'nun farkına varması için refleksiyona dayalı bir düşüncenin içerisine girmesi yeterlidir.⁷⁶ Örneğin ben y isimli bir nesneyi düşünüyorum. Bir zaman sonra y nesnesi hakkında bazı sorular sorarım. O (düşünülen) y nesnesini düşünürken nasıl hareket ediyordum veya dayanağım neydi? Zihin etkinlik içerisindeyken farkında olmadan Ego'nun ayırdına varır. Refleksiyona dayalı bir düşünmeyi gerçekleştiren kişi bir süre sonra Ben=Ben önermesinin farkına varacaktır.

3. Diyalektik Sürecin İkinci Momenti: Ben Olmayanla Çatışkı ve Sınırlama (Limit)

Özdeşlik ilkesinden sonra Karşıtlık/Çelişmezlik ilkesi gelir. Çelişmezlik ilkesi de özdeşlik ilkesi gibi kanıtlanmazdır. Özdeşlik ilkesiyle Ben=Ben prensibine ulaşan Ego, bu hal üzere kalamaz. Çünkü kendisi yukarıda vurgulandığı üzere öz-bilinci itibarıyla edimseldir. Ben'in karşıtı olmadan edimi devam edemez. Ben-Olmayana karşıt olarak koyduğu bu edim sayesinde Ben, içerik kazanır. Buradan hareketle başka bir Ben ile karşılaşması gerekir.⁷⁷ *Her başka bir Ben, Ben olmaklığının Ben-Olmayanı anlamına gelir*. Burada Ben'in çelişmezlik ilkesine dayalı olarak vazedilen Ben-Olmayan, Kant'ın kendinde şeyler olarak bahsettiği a priori duyusal görüş formlarının konusu olmayan varlıklar değildir. Ben'in Ben olmayanı karşısına çıkarması empirik bir bilinç alanı dahilindedir.⁷⁸ Ben, bunu kendi mutlak eylemi (absolute act of Ego) vasıtasıyla ortaya koyar. Yani Ben Olmayan'ın varlığı Ben'in kendini tanıması için aslında şarttır.⁷⁹

Fichte için Ben-Olmayanlar yine Ben'in zihnindeki yargılara bağlı olarak varlık kazanır. Ego kendisinin mutlak eylemiyle ve yine kendi içerisinde zıt olanı inşa etmesiyle "Ben olmayanı" da mutlak bir şekilde ortaya koyar. Nitekim özdeşlik prensibinin formel gösterimi A=A yeni bilgi sağlayamaz. Bu önerme totolojik bir önermedir. Bu özdeşliğin farkına varan zihin, yukarıda da belirttiğimiz üzere henüz zihnin içerisindeydir. Empirik bir kanıtlama ile bu özdeşliği ispatlamamıştır. Ancak bu ilke Wissenschaftslehre da yeterli değildir. Zihnimizde kuracağımız Ego tasarımı kendi çelişğine ihtiyaç duyar. A belirlenimini anlamak için beraberinde A olmayanı da düşünmemiz gerekir.⁸⁰ Fichte için Ben kendi bilincine ancak Ben Olmayan sayesinde vakıf olabilir.

Ben Olmayan'ın varlığı Ben'in kendi eyleminden kaynaklıdır. Buradan Ben'e otantik bir varlık verildiği anlaşılmamalıdır. Çünkü Fichte için Ben'in ve Ben Olmayan'ın bu karşılaşmasının iki yönü mevcuttur. İlk yön içerik açısından değerlendirilir. İçerik yönüyle Ben Olmayan kesinlikle Ben'e bağlıdır. Ego'nun Ben-Olmayan'a dair çıkarımlarını gösterir. Oysa Ben Olmayan form yönünden koşulsuzdur.⁸¹

Ben Olmayan bu aşamada Ben üzerinde hâkim konumdadır. Çünkü Ben Olmayan'ın içerik yönünden Ben'e bağımlı olması beraberinde Ben'in de Ben Olmayan'a bağımlılığını getirir. Görünürde tanımları itibarıyla birbirine bağlı olan bu iki yapı sonuçta başlangıçları itibarıyla Ego'nun zihni tasarımlarına aittir. Oysa Fichte, Ben'in en önemli niteliğinin kendini vazetme olarak göstermişti. Diyalektiğin bu aşamasında kendini vazetme Ben-Olmayanla ilişkisi sonucunda mümkün görünmediği için Ego'nun varlığını Ben-Olmayan vermiş görünmektedir. Bu hal üzere varlığına devam ederse diyalektiğin ilk aşaması özdeşlik

⁷⁵ Vazetmek, setzen (alm.) Fichte'nin Bilim Öğretisinde geçen oldukça önemli kavramlardan birisidir. Vazetmenin ne anlama geldiğini Fichte'nin metinlerinde birinci elden bulamıyoruz. Ancak Topakkaya, Fichte'nin metinlerine bağlı kalarak vazetmeyi şöyle açıklar: "Vazetmesi Ben'in kendi bilincine varması ve farkındalık sonrasında ben-olmayan ile farklılıklarını anlamasıdır" (Topakkaya, Fichte, 46).

⁷⁶ Fichte, "Transendental Felsefenin Temelleri", 206.

⁷⁷ Topakkaya, Fichte, 56.

⁷⁸ Fichte, J.G., "Science of Knowledge", çev. A.E. Kroeger (London: Trübner and CO., Ludgate Hill, 1889), 76.

⁷⁹ Esenyel, "J. G. Fichte", 435.

⁸⁰ Köz, Mantık Felsefesi, 72.

⁸¹ Fichte, Science of Knowledge, 76-77.

prensibi çığnenmiş olacaktır.⁸² Özdeşlik prensibi Ben varım ilkesi üzerine temellenirken burada Ego kendi otantikliğini kaybetmiş görünüyor.

Fichte formel olarak ortaya çıkan bu çelişkiyi fark ediyor ve yapacağı çözüme Y denilmesini istiyor. Y çözümü öncelikle insan zihninin bir ürünüdür. Bu çözüm yukarıda söz konusu olan Ben ve Ben Olmayana dair zıtlıkların bir birliğidir. Y çözümü diyalektiğin ikinci aşamasında kendi benliğinin yok olması söz konusu olan Ben'in ve içerik açısından tamamen Ben'e bağlı olan Ben Olmayanın yok olmasını gerektirmez. Tüm bu zıtlıklar bilincin kimliği dahiline alınmalıdır.⁸³ Bu Y çözümü Fichte için Ben'in ve Ben Olmayan'ın karşılıklı olarak birbirlerini sınırla(ndır)malarıdır (*They must mutually limit each other*).

Birbirlerini karşılıklı olarak sınırlayan Ben ve Ben Olmayan bu aşamadan sonra artık bölünebilir bir yapıyı haizdir. Çünkü diyalektiğin momentleri (özdeşlik, çelişmezlik) arasında söz konusu olan çelişkilerin ortadan kalkması için hem Ben'in hem de Ben Olmayan'ın kendilerini bölünebilir olarak ortaya koymaları gerekmektedir (*the Ego as well as Non-Ego is posited divisible*).⁸⁴

Formel Mantıkta çelişmezlik ilkesinin geçerli olduğu bir önerme mutlaka sonuca ulaşır. Örneğin kapı açıktır önermesinin çelişği "kapı kapalıdır" olacaktır. Ben'in kendi edimi ile varlığını oluşturduğu Ben-Olmayan dolaylı olsa da Ben'in varlığını ellerinde tutar. Bunun yanında Ben'in varlığı da Ben-Olmayan'ın varlığına bağlı hale gelmiştir. Bu durumda tüm ilişki A=A olmayan gibi bir kıyasa ulaşır ki bu mantığın ilkelerince çelişki olarak kabul edilir. Fichte bu çelişkiyi gidermek için Sınırlama kavramını kullanır.

Ben, bölünebilen Ben'in karşısına bölünebilen Ben-Olmayayı koyar. Buradan hareketle Ben kendi içerisinde kısmen Ben Olmayanı; Ben Olmayan kendi içerisinde kısmen Ben olanı barındırır. Tüm kısımlık niceliksel hesaba göredir. O halde burada artık Ben'ler kendi varlıklarını sınırlayarak ortaya koymaktadır.

4. Diyalektik Sürecin Üçüncü Momenti: Mutlak Ben ve Tarihsel Olarak Kendini Vazetmesi

Ben'in gerek özdeşlik yasasını fark etmesi gerekse de çelişmezlik esasıyla karşısına Ben Olmayanı koyması kayıtsız olarak kendi zihni içerisinde gerçekleşir. Ben Olmayanın karşısında kendi Ben oluşunu sınırlayan Ego, sentez aşamasında tüm bu süreçlerde kendini vazeden bir Mutlak Ben'in⁸⁵ (das Absolute Ich) olduğunu fark eder. Ben ve Ben Olmayan'ın yukarıdaki diyalektik momentleri aslında Mutlak Ben'in kendisini tarihsel olarak vazetmesini sağlar. Aslında Mutlak Ben, görüngüde kendisini Ben ve Ben Olmayan olarak bizatihi vazededir.⁸⁶ Unutulmaması gerekir ki Ben⁸⁷, hiçbir koşulda kendi varlığını Mutlak Ben'in içerisinde kaybetmez. Öyle ki Ego, önce kendisinin özdeşliğini (Ben=Ben) daha sonra da çelişmezlik ilkesini fark etmeseydi, Mutlak Ben'i anlaması da mümkün olmazdı.

Mutlak Ben'in temel özelliği ise tüm Ben'leri aşan "insani üretken edimselliğin"⁸⁸ bizatihi kendisi olmaktır. Tarih boyunca insanın tüm yapıp ettikleri (edimleri), Mutlak Ben eliyle/vazetmesiyle şekillenir.⁸⁹ O halde insanın kendi elleriyle ürettiği ve fikri anlamda ortaya koyduğu Mutlak Ben'in bir edimidir. Bu anlamıyla Mutlak Ben sonsuz ve sınırsızdır.⁹⁰ Teorik Alan, diyalektiğin üç momentini sonucunda yeni bir bilgiyle sentezlenerek sonuçlanır.⁹¹

Mutlak Ben'in Ben ve Ben Olmayan diyalektiği vasıtasıyla ortaya konulması aslında tarih sahnesi içinde görülür. Fichte, Mutlak Ben'in – Aklın bu serüvenini *Çağımızın Temel Karakteristikleri* adlı eserinde

⁸² Fichte, *Science of Knowledge*, 79-80.

⁸³ Fichte, *Science of Knowledge*, 81.

⁸⁴ Fichte, *Science of Knowledge*, 82-84.

⁸⁵ Mutlak Ben, Fichte'nin Bilim Öğretisi içerisinde netlik kazanmıyor. Çünkü Bilim Öğretisi adlı eser bir anda yazılıp tamamlanmış bir metin değildir. Fichte 1794, 1795-96 ve 1810 yılları arasında Bilim Öğretisi metnini yeniliyor. 1810 yılındaki metinde Mutlak Ben'in Tanrısal bir ben olduğunu kabul etmiştir. (Arslan Topakkaya, "Fichte'nin "Bilim Öğretisi" Adlı Eserinde Varlık Açılımının Yöntemi Olarak Diyalektik", *Kaygı* 9 (Güz 2007), 51.

⁸⁶ Fehmi Ünsalan, "Öz-Bilinç Tartışması Bağlamında Fichte Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Güz 2019), 258.

⁸⁷ Fichte buradaki Ben'e Empirik Ben ismini de vermektedir. (Çetin Türkyılmaz, *Filozoflarla Düşünmek*, 82)

⁸⁸ Ünsalan, "Öz-Bilinç Tartışması Bağlamında Fichte Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", 259-261.

⁸⁹ Mutlak Ben aynı zamanda bu süreç içerisinde şekillenendir.

⁹⁰ Ünsalan, "Öz-Bilinç Tartışması Bağlamında Fichte Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", 259.

⁹¹ Will Dudley, *Alman İdealizmini Anlamak*, çev. Abdurrahman Nur (İstanbul: Küre Yay., 2021), 121-123.

serimler. Bu eserde insanın tarihsel yürüyüşünün nihai hedefinin özgürlük olduğunu söylemektedir. Bu nihai özgürlük ise tarihin Akıl esaslarına göre yaşamasıdır. İnsan özgürlüğe Mutlak Ben'in tam anlamıyla bilincine vardığında kavuşur. Mutlak Ben'e vakıf olan insanın artık Ben Olmayanla (doğa, gerçeklik vd.) ilişkisi kesilmiştir. Ben, artık Ben Olmaktan kurtulduğunda tam anlamıyla özgürlüğüne kavuşacaktır.⁹²

Akla göre yaşama idesi Fichte için özgürlüğün olmazsa olmaz koşuludur. Yine bu ideye göre insanlığın özgürlüğe ulaşma serüvenini ikiye ayırmak gerekmektedir:

1. Bir tür olarak insanlığın Akıl'a uygun bir şekilde özgürlüğünün henüz kurulmadığı devir;
2. Akla uygun bir özgürlüğün bir tür olarak insanlık tarafından gönüllülük esasıyla kurulduğu devir.⁹³

İlk devirde insanlık henüz özgürlüğünü⁹⁴ Akıl esasıyla kuramadığı için bu döneme dair özgürlük teorilerinin doğrulanabilirliği de herhangi sabit bir ilke itibarıyla oluşmaz. Buradan hareketle de teorilerin genel geçerliliği söz konusu değildir. Ancak Fichte gecikmeden araya girer ve Akıl'ın insan özgürlüğü ile doğrudan ilişkisinin olmadığını, bir tür olarak insanlığın ilerlemesinin haricinde bulunmadığını altını çizer. İlk devirde Akıl, insan türünün yaşamsal faaliyetlerinde-pratiğinde dirimsel (yaşamsal) olarak görülmese de dolaylı olarak onu (insanlığı) yönetendir. Özgürlüğün böylesi içgüdülere göre var olduğu alanda Akıl -pratik anlamıyla- yoktur. Akıl'ın bu aşamada var olduğu alan Ben'lerin bilinç alanıdır. Burada Akıl'ın bu durumunu Aristoteles'in *dynamis* kavramını esas alarak açıklayabiliriz. Akıl henüz rüştünü insan edimiyle ispatlamamıştır. Yani "akıl, özgür irade yoluyla henüz edimde bulunmadığı yerde kör içgüdü olarak edimde bulunmaktadır. O, dünya üzerindeki insanlığın yaşamının ilk devrinde bu şekilde eyler; ve bu ilk devir, bu nedenle daha sıkı karakterize edilir ve daha belirleyici olarak tarif edilir".⁹⁵

Bu devirde insanlık içgüdülerine göre hareket eder. İçgüdülerine göre hareket etmek de özgürlük alanının dahilinde olamaz. Yöneten bu anlamıyla Akıl'dır. İnsan ise ideal anlamıyla özgür değildir, kör olan bir içgüdüye adeta saplanmış.⁹⁶ Dolayısıyla içgüdünün bir değillemesi olarak özgürlüğün de ideal tanımına ulaşabiliriz: "Özgürlük, içgüdünün bilincinde olmadığı aklın bilincindedir."⁹⁷ Böylece diyebiliriz ki özgürlük, kendi etkinliğinin-edimlerinin temellerini (Bilim Öğretisi) bilmekte ve görmektedir.

Akla göre yaşamın ön-sürecinde Fichte içgüdü ve özgürlük arasında ara bir safhaya işaret etmektedir. Bu safhada *DOĞRUDAN AKIL'ın* hakimiyetiyle ilişkilidir. İçgüdünün bir tür olarak insanlığın yaşam pratiği haline geldiği ilk dönemde Akıl, kör bilinç (içgüdü) sayesinde -pratiğe yansımamış bir-yönetici konumdaydı. Bu sürecin negatifi olarak Akıl, Akla göre yaşamı esas alan insanlıkta bilgi olarak hakimiyetini kurmayı istemektedir. Bu iki zıt süreç arasında "içgüdü olarak aklın özgürlüğü" aşamasıyla karşılaşırız.⁹⁸

İçgüdü olarak akıl kavramsallaştırması kendi içerisinde çelişkili görünmektedir. Çünkü tarihsel momentlerin ilk ayağı olan içgüdünün hakimiyetinde kör bilinç ile karşılaşmaktayız. Bu bilinç içerisinde özgürlüğün kazanılmasının imkânı yoktur. İnsanlık nasıl olur da bu içgüdü sayesinde Akıl'ın varlığını kavrayabilir?

⁹² Ünsalan, "Öz-Bilinç Tartışması Bağlamında Fichte Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", 260.

⁹³ Fichte, J. G., "Çağımızın Temel Karakteristikleri (1806)", çev. Güçlü Ateşoğlu, ed. E. A. Kılıçaslan - G. Ateşoğlu, Fichte, *Alman İdealizmi - I* (Ankara: Doğu Batı Yayınları), 315.

⁹⁴ Bu özgürlük tanımı, ikinci devirde Ben'lerin kazanacağı özgürlükten oldukça farklıdır. Bu özgürlük, Hegel'in Tinin Fenomenolojisinde Duyusal Pekinliğin en gerçek bilgi olarak görülmesinde ironik bir şekilde vurgulanır. Öyle ki Hegel için duyusal pekin nesneden henüz hiçbir şey koparamamış ve nesneyi önüne aldığı düşünmektedir. Oysaki bu pekinlik kendini en yoksul gerçeklik olarak gösterir. Çünkü nesneye dair saltık olarak sadece şunları söyler: "O vardır; ve gerçekliği yalnızca şeyin varlığını kapsar; bilinç kendi yanından bu pekinlikte salt arı Ben olarak vardır; ya da Ben salt arı Bu olarak ondayımdır ve nesne de salt arı Bu olarak" ((Hegel, Tinin Görüngübilimi, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul İdea Yay., 2013), 67.)) Bilinç henüz nesnenin içindedir ve kendisine elinin altındakilerden bağımsız olarak bakmamaktadır. Bununla beraber bilincin kendisini en çok pekin hissettiği momentlerden birisi de burasıdır. Fichte'de benzer şekilde içgüdülerle hareket edecek olan bir Ben'in özgürlük içerisinde olduğunu söyler. Oysa bu özgürlük içgüdülerle hareket eden, özgürlüğün idealinden pay almamış bir özgürlüktür.

⁹⁵ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316.

⁹⁶ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316.

⁹⁷ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316.

⁹⁸ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316.

Fichte bu soruların yanıtını yeniden diyalektiğini kurarak verir. Bu diyalektik aklın içgüdü olarak kendini hissettirmesiyle, içgüdünün körlüğünde mutlu olan itki arasında meydana gelir. İçgüdü olarak aklın ürünleri öncelikli olarak insanlığın daha güçlü bireyleri tarafından kavranır. Fichte bu kişilerin özelliklerine veya tarihteki kimliklerine dair herhangi bir atıfta bulunmaz. Anca yine Mutlak/Akıl/Geist olanın etkisini kendi yaşadıkları dönem ve toplumdaki mufarik bir halde keşfedenleri Hegel'in Tarihte Akıl (Tarih Felsefesine Giriş) eserinde buluruz. Hegel bu kişilere dair şunları söylemektedir: *"İlerlemiş olan Tin (Geist) tüm bireylerin en iç ruhlarıdır; ama bilinçsiz içselliktir ki, bunu onlarda bilince en büyük insanlar getirmiştir. Bu nedenle başkaları bu Ruh-Önderlerini izlerler, çünkü kendi iç Tinlerinin onlar için ortaya çıkan direnilemez gücünü duyumsarlar."*⁹⁹ Fichte için içgüdü olarak Akıl, doğal ama hızlıca ilerlemek zorunda olduğundan bu kişilerde en yüksek ve en tok sesiyle konuşur. Akıl yine bu kişiler yoluyla dışsal zorlama dahilinde değil, ilke koyucu olarak varlığını gösterir. Türün diğer kişileri de 'kişisel özgürlüğe doğru bir itki (karşı konulamaz içtepi) olarak ortaya konulur.¹⁰⁰ Ancak Fichte bu süreçlerin nasıllığına dair sorulabilecek herhangi bir soruya ne yazık ki metin içerisinde cevap vermemektedir.

Aklın kendisini bir itki olarak insanlığa bildirmesi, bireysel Ben'lerin kendisine yıllarca sahte bir mutluluk hali bahsetmiş olan içgüdünün farkına varmasına ve bu içgüdü krallığı ile mücadele etmesine de neden olur. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken kritik bir nokta vardır. Ben'lerin ayaklandığı Akıl'ın otoritesi değildir. Nihayetinde Akıl, içgüdü sayesinde varlık kazanmaktaydı. Karşı çıkılan asıl nesne, Akıl'ın otoritesini adeta sahte bir pelerin ile örtmüş olan içgüdüdür. Akıl ise içgüdünün elenmesi sonucunda hem teorik hem de pratik otorite olacaktır.¹⁰¹

İnsanlık aklın bilgileri sayesinde tüm ilişkilerini bir tür olarak insanlığın özgür edimleri tarafından yönlendirmelidir. Ancak Akıldan gelen özgürlükten -Akıl'a göre yaşama ilkesinden- edindiği bu bilgiler saltık olarak teoriktir. Bunların uygulanmasına -pratik/kılgısal felsefeye- Fichte, SANAT adını verir.¹⁰² Bu sanat, tıpkı teorik bilgideki diyalektik olan süreç gibi, elde edilmesi gelişimsel (progressive) olan bilgi türüdür. İnsanlık bu sanat bilgisini -idea- olarak kuracağı zamana dek sanatı aramalı ve uygulamalıdır.¹⁰³ Fichte burada Sanat olarak gördüğü Akıl ilkelerinin uygulanışını, göklerin üzerine çekmektedir. Metnin içerisinde Akıl'dan gelen bilgilerin herhangi bir takyide veya tanıma uğramamış olması uygulama alanının bir işaret edilenle gösterilmesini de aynı şekilde zorlaştırmaktadır.

Öyleyse bu çağlar içerisinde yaşadığımız çağın mutlak özgürlükle ilişkisine dair ne yapmalıyız? Fichte, ustaca dokumuş olduğu tarihsel dizge içerisinde her bir bireyin belirli bir yaratıcılığa sahip olduğunu belirtir. Yaşanılan çağ ne kadar kötü olursa olsun, ağlamanın, sızlamanın hiçbir yararı yoktur. Çünkü felsefi olan bir bilincin felsefeden elde edeceği önermelerden birisi de *"tüm şeylere (yaşanılanlara), onların karşılıklı bağımlılıkları açısından bakmak ve hiçbir şeyi yalıtılmış olarak ve tek başına görmemek, felsefenin en tatlı ödülüdür... (Felsefi bilinç) tüm şeylerin zorunlu ve bu nedenle de iyi olacağına hükmeder. (O) olmuş olduğu gibi olan bu şeyi kabul eder; çünkü o daha yüksek bir amaca boyun"*¹⁰⁴ egecektir.

Var olanın kötülüğü üzerine ağlayıp sızlama iyi ve güzeli kurma gayesi peşinde koşmayı ideal edinen filozof için bir vakit kaybıdır. Filozof bu yönüyle tek tek var olanlara dair olan sevinçten kendini azade kılmıştır. Fichte için filozof, bireye bakmak yerine ulusu temaşa eder. Fichte diğer filozoflar içinse ideal olanın peşinde koşmak için bir başlangıç ışığı olmayı teklif eder. Fichte'nin kendisi de bu ideali hayatının en büyük mükafatı olarak saymaktadır.¹⁰⁵

⁹⁹ Hegel, *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yay., 2011), 1, 38-39. Ayrıca Hegel, tarihin kahramanları olarak gördüğü bu kişileri metin içerisinde sık sık Sezar, İskender ve Napolyon olarak göstermektedir.

¹⁰⁰ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316.

¹⁰¹ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316-317.

¹⁰² Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 317.

¹⁰³ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 316-317.

¹⁰⁴ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 320.

¹⁰⁵ Fichte, "Çağımızın Temel Karakteristikleri", 321.

Sonuç

Bilim Öğretisi yazılmasından önce mevcut olan büyük bir felsefe geleneğinin üzerine inşa edilmiştir. Fichte Bilim Öğretisi (1794) adlı eserinin satır aralarında felsefi akımların bilimin ilkelerine dair kurdukları başlangıçları tartışmış ve kendisi için uygun olanları belirlemiştir. Bu anlamıyla Bilim Öğretisi, Fichte'nin yaşadığı dönemde zirvesini yaşayan Empirik Bilim Felsefesi tasavvurundan uzaklaşarak daha çok Aristoteles ve Kant çizgisinde kalmıştır.

Fichte, Bilim Öğretisini her şeyden önce diğer bilimler gibi müstakil bir bilim olarak göstermiştir. Bu bilime çeşitli görevler vererek onun nesnesini, insan zihni -insanın bilme süreçleri- olarak açıklamıştır. Wissenschaftslehre'nin farkına varan insan zihni bu aşamadan sonra özgür bir edim olarak kendisini asli özelliği olan eylem sayesinde vazedecektir. Bu süreç kişinin bazı diyalektik momentlerden geçmesini de beraberinde getirir.

Ben öncelikle kendisinin özdeşliğini fark ederek, tüm bilim öğretisinin başlangıç ilkesi olacaktır. Çünkü Bilim Öğretisinin diğer bilimler gibi bir ilkesi olmalıdır. İşte bu ilke *Ben*'dir. *Ben*, kendi ilke olmağını $Ben=Ben$ ($A=A$) formelliği itibarıyla vazedir. Bu özdeşliği farkına varmak *Ben*'in zihinsel faaliyetlerinin bir sonucudur. Bu farkına varmadan sonra da artık *Ben* için bir EGO olmaktan bahsedilir. *Ben* ayrıca kendi bilgi yetisini genişletmek ister. Bu istek özdeşlik ilkesinde var olan totolojik önermelerle giderilemez. Bu aşama itibarıyla da *Ben*, karşısına *Ben Olmayan*'ı yerleştirir. Tüm bu süreç *Ben*'in asli özelliği olan edimsellik sayesinde gerçekleşir. Ancak *Ben-Olmayan*, *Ben* için bir sınır tayin edici durumdadır. Oysa Fichte tam anlamıyla Kant'a bu yönde eleştiri getirmişti. *Ben*'in bilme yetisi bir sınır dahilinde işlemez. Diyalektik momentin bu aşamasında *Ben*, kendi asli özelliği olan edimsellik sayesinde değil bir *Ben Olmayan*'la varlık kazanır. Bu çelişkinin farkında olarak Fichte sınırlamanın varlığını zorunlu olarak göstermektedir. Sınırlama aşamasında gerek *Ben*, gerekse de *Ben Olmayan* kendilerini bölünebilir olarak vazetmelidir. Yani *Ben* artık nispi anlamda *Ben Olmayan*, *Ben Olmayan* ise nispi anlamda *Ben*'dir. Bu aşamayla beraber Bilim Öğretisinin diyalektik momentlerinin son aşamasına yani Mutlak *Ben*'i tanıma aşamasına geçilir.

Ben, diyalektik süreçlerin arkasında olan ve kendi benliğini aşan Mutlak *Ben*'in farkına varmıştır. Mutlak *Ben* kendisini *Ben*'in edimleriyle vazetmektedir. Mutlak *Ben* aynı zamanda bir tür olarak insanlığın özgürlüğünün adeta bir telosudur. Bu telosa, yani hem teorik hem de pratik düzeydeki yaşamını Akıl'a uygun bir şekilde yürütme esası, Fichte tarafından tarihin ikili aşamasında kurulacak tasnifte gösterilir. Bu tasnifte bir tür olarak insanlık ide olarak özgürlüğünü Akıl'a uygun bir şekilde kazanma serüvenindedir. Kendisini tarihin ilk aşamasında yöneten kör içgüdünün sahte özgürlüğünden soyutlayarak, sahil olan özgürlüğe ulaşmada Akıl'ın rehberliğine tutunur. Böylece Akıl, dünyaya insanın yapıp etmeleri sayesinde inmiş olacaktır. Bilim Öğretisinin diyalektiğindeki görülen tüm momentleri Fichte şu şiirinde özetlemiştir:

*"Budur. Urania'nın gözünde, derin
Kendi kendi berrak, mavi, durgun, arı
Işık alevine baktığımdan beri Ben;
O zamandan beri bu göz derinliklerimdedir
Ve varlığımdadır, -ki sonsuzluğa dek birdir
Yaşamımda yaşamakta, Benim görmemde görmektedir."*¹⁰⁶

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

¹⁰⁶ Fichte'den aktaran Heinrich Dieter "Fichte'nin Asıl Görüşü", çev. Emre Büyüknisan, *Fichte*. ed. Arslan Topakkaya (İstanbul: Say Yayınları, 2011) 253.

Kaynakça

- Altunya, Hülya. *Klasik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- Aristoteles. *İkinci Analitikler*. çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: MEB Basım, 1951.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2018.
- Bacon. *Novum Organum*. çev. Talip Kabadayı. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2019.
- Basut, Lale Levin. *Kant: Duyumsamanın Temel Kavramları*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2022.
- Bayındır, Ahmet. *Ockhamlı William'ın Din Felsefesi*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.
- Cevzici, Ahmet. *Orta Çağ Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Cottingham, John. *Akıcılık*. çev. Bülent Gözkan. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Çotuksöken, Betül- Babür, Saffet. *Metinlerle Orta Çağda Felsefe*. İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 2015.
- Denkel, Arda. *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Dieter, Heinrich. "Fichte'nin Asıl Görüşü". çev. Emre Büyüknisan. *Fichte*. ed. Arslan Topakkaya. 221-270. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Dudley, Will. *Alman İdealizmini Anlamak*. çev. Abdurrahman Nur. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Esenyel, Adnan. "Johan Gottlieb Fichte". *Metafizik*. ed. A. Kadir Çüçen. 423-438. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2019.
- Fırat Özdemir, Nihal. *Yeni Gerçeklik Işığında Bertrand Russell'da Bilgi Problemi*. İstanbul: Muhayyel Yayıncılık, 2022.
- Fichte, J.G. *Science of Knowledge*. çev. A.E. Kroeger. London: Trübner and CO., Ludgate Hill, 1889.
- Fichte, J. G. "Bilim Öğretisi (Wissenschaftslehre)". Çev. Özlem Barın. *Alman İdealizmi I: Fichte* ed. E. A. Kılıçaslan – G. Ateşoğlu. 200-211. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Fichte, J. G. "Bilim Öğretisinin Anahatları". çev. Ayet Aram Tekin. *Alman İdealizmi – I: Fichte*. ed. E. A. Kılıçaslan – G. Ateşoğlu. 262-275. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 2. Basım, 2021.
- Fichte, J. G. "Çağımızın Temel Karakteristikleri". çev. Güçlü Ateşoğlu. *Alman İdealizmi – I: Fichte*, ed. E. A. Kılıçaslan – G. Ateşoğlu. 311-322. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Fichte, J. G. "Transensendental Felsefenin Temelleri (Wissenschaftslehre) Nova Methoda". çev. Yasemin Çına. *Alman İdealizmi - I: Fichte*. ed. E. A. Kılıçaslan – G. Ateşoğlu. 211-262. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Fichte, J. G. "Wissenschaftslehre Kavramı ya da 'Felsefe' Olarak Anılan Kavram Üzerine". çev. Meryem Uçar. *Alman İdealizmi – I: Fichte*. ed. E. A. Kılıçaslan – G. Ateşoğlu. 60-112. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.
- Frederico, Rampinni. "Kant on the Necessity of the Empirical Laws of Nature". *International Journal of Philosophy* (Aralık 2020), 598-602.
- Garret, Thomson. *Anahatlarıyla Kant'ın Felsefesi*. çev. Ayhan Dereko. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- Hegel. *Tarihte Akl*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2011.
- Hegel. *Tinin Görüngübilimi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2013.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2015.
- Köz, İsmail. *Mantık Felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları, 2003.
- Luis, Felipe. "Knowing, Creating and Teaching Fichte's Conception of Philosophy as Wissenschaftslehre". *Fichte-Studien*, 46 (Kasım 2018), 249-267.
- Redding, Paul. *Kita İdealizmi -Leibniz'den Nietzsche'ye-*. çev. Kenan Mutluer. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Şekerci, Ahmet Erhan. *Aydınlanma ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Taylan, Necip. *Mantık*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Tepe, Harun. *Platon'dan Habermas'a Doğruluk Ya Da Hakikat*. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2016.
- Topakkaya, Arslan. *Fichte*. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Topakkaya, Arslan. "Fichte'nin 'Bilim Öğretisi' Adlı Eserinde Varlık Açılımlarının Yöntemi Olarak Diyalektik". *Kaygı* 9 (Güz 2007), 49-59.
- Trusted, Jennifer. *Fizik ve Metafizik*. çev. Seval Yılmaz. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Türkyılmaz, Çetin. *Filozoflarla Düşünmek*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2022.
- Ünsalan, Fehmi. "Öz-Bilinç Tartışması Bağlamında Fichte Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Güz 2019), 243-273.
- Woolhouse, R.S. *Ampirist Filozoflar*. çev. Gökhan Murteza. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019.
- Yeşil, Mustafa. *Kategori ve Metafor*. İstanbul: Litera Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Cemal. *Mantık*. İstanbul: Fol Yayıncılık, 2019.